

CUN LA CONSTITUZIUN FEDERALA EN LA MODERNA - ER EN IL GRISCHUN

La Constituiziun federala en ineglada: en ina sort da vopna èn resumads tut ils 114 artitgels ed ils set artitgels da las disposiziuns transitoricas da la Constituiziun federala dals 12 da settember 1848. Ils contemporans eran conscients dal fatg che la nova constituiziun era in grond pass e l'entschatta d'ina nova era. L'artist da Soluturn Lorenz Lüthy ha deditg ses disseggn a plima al Cussegl federal.

La Constituiziun federala dal 1848 ha mess il crap da fundament per l'organisaziun politica svizra sco quai ch'ella exista anc oz: separaziun da las pussanzas, participaziun democratica dals burgais, dretgs da libertad, federalissem. Tgi che dat dentant in sguard pli exact a la constituiziun, vesa svelt ch'ella sto esser vegnida elavurada en gronda prescha. Ponderaziuns pragmatikas e cumpromiss tranter ils chantuns han giugà ina gronda rolla. L'emprima part reglescha surtut:

• Las relaziuns dals chantuns tranter pèr e cun la Confederaziun:

Ils chantuns restan suverans, uschenavant che la Constituiziun federala na restrenschia betg lur cumpetenzas. Suenter las experiencas da la Guerra da la Lia separatista han els survegni il seumond da far in cun l'auter cunvegns da "caracter politic". La politica exteriura è chaussa da la Confederaziun. Las constituiziuns dals chantuns ston vegnir "garantidas" (acceptadas) da la Confederaziun. Bler spazi dovrà l'organisaziun dal militar: la collavuraziun già existenta vegn rinforzada fermamain. Ins introducescha il servetsch militar obligatoric.

• Posta, dazis, mesiras e pais, munaida, regal da pulvra:

Questas incumbensas statalas surpiglia la Confederaziun. Ils dazis interns vegnan abolids. Uschia datti per l'emprima giada in spazi economic svizzer unitar, in "martgà comunabel" cun ina valuta. La regulaziun da las finanzas da las instituziuns federalas era colliada cun l'obligaziun da surpigliar intginas incumbensas: en emprima lingia duvevan ellas vegnir cuvertas cun ils regavs dals dazis e da l'administraziun da la posta. En il Grischun han las dumondas davart il dazi dà da discutir il pli fitg, pertge ch'ina gronda part da las finanzas chantunals vegniva cuverta cun questas entradas duanarias.

• La posiziun dals burgais, lur dretgs politics e lur dretgs da libertad:

Egualitad davant la lescha, garanzia dal dretg da burgais (el na po betg vegnir revocà), garanzia dal dretg da votar en dumondas federalas e chantunals, libertad da domicil (danor per gidieus), dretg da celebrà il servetsch divin, libertad da pressa, libertad d'uniun, libertad da petiziun. In pau a l'ur è menziunada en connex cun la libertad da domicil era la libertad da commerzi. Cumpareglia cun la situaziun avant e cun ils stadis vischins eran quai progress enorms. Ord vista odierna paran las libertads savens restrenschidas. Il fatg ch'ils artitgels respectivs valevan senza resalva mo per ils burgais masculins sa chapiva per ils contemporans da sasez e na vegniva betg tematisà.

La segunda part menziunescha las instituziuns econuschentas ed anc oz existentas dal stadi federal e lur cumpetenzas:

Sco "pussanza suprema" vegn fundada ina **Assamblea federala** cun duas chombras parlamentaras, inspirada da l'exempl american. Il Cussegl nazional sco rappresentanza dal pievel dueva vegnir elegi dal pievel da l'entira Svizra, sin 20'000 "olmas" devi in cusseglier nazional. Il Grischun ha pudì nominar 4 dals 111 cussegliers nazionals. Il Cussegl dals chantuns dueva, sco rappresentanza chantunala, sa cumponer da dus commembers. En il Grischun vegnivan quels elegids dal Cussegl grond. La novaziun decisiva cumpareglia cun l'antieriura Dieta federala era ch'ils commembers dal Cussegl nazional e dal Cussegl dals chantuns na votavan betg pli tenor las instruziuns da lur chantuns.

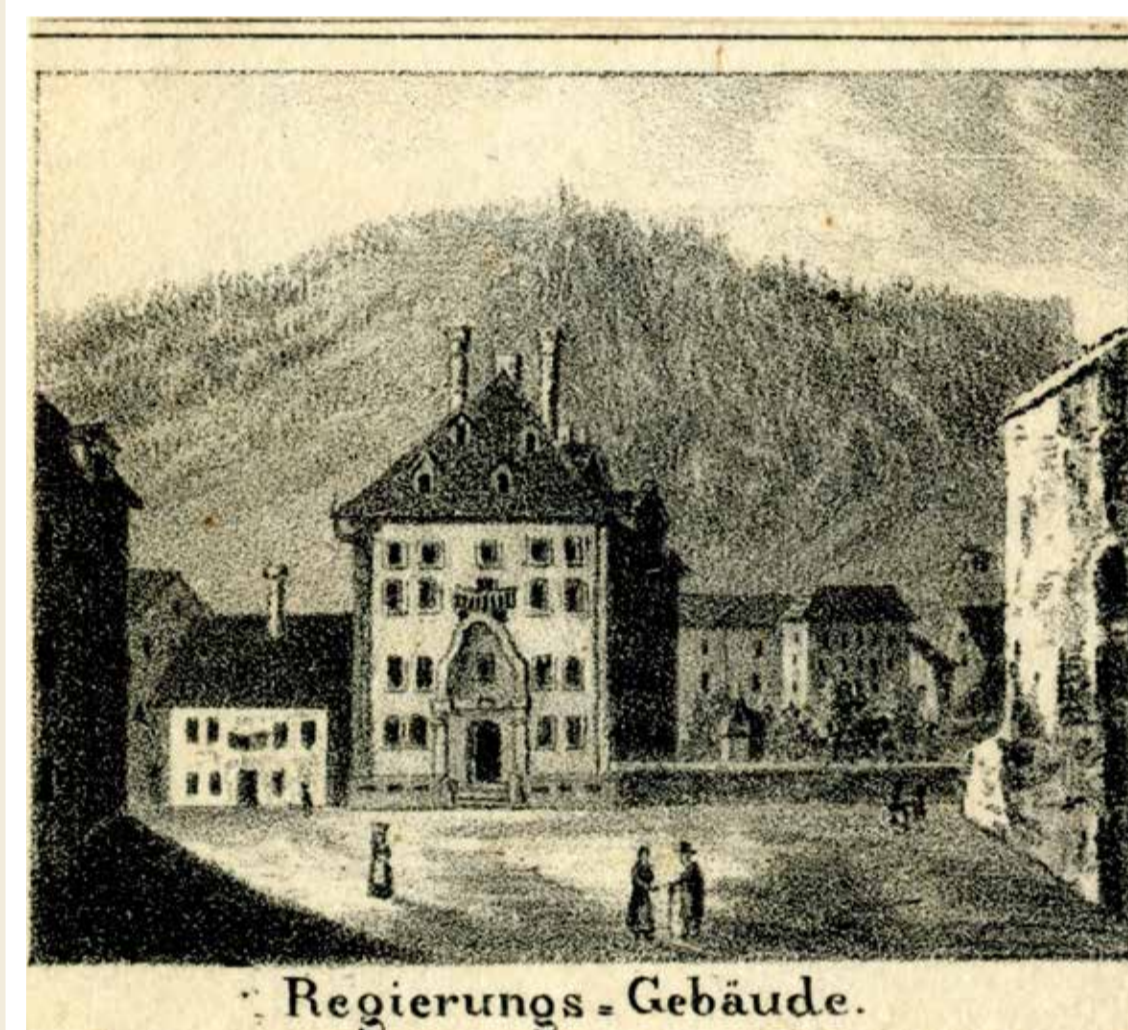
• Sco "autoritad suprema executiva e directiva da la Confederaziun" vegn fundà in **Cussegl federal** cun set commembers cun ils medems dretgs, inspirà dal temp helvetic (1798-1803). Durant quel avevi numnadamain giada in "directori" cun 5 resp. 7 commembers. L'emprim cusseglier federal grischun è stà Simeon Bavier (1825-1896, cusseglier federal 1878-1882). L'organisaziun da l'executiva è per uschè dir ina specialitad svizra: ins la chatta strusch insanua auter en l'entir mund.

• Per la giurisdieziun, uschenavant che quella stat en la cumpetenza da la Confederaziun, vegn fundà in **Tribunal federal** cun 11 commembers. Er in Grischun vegn tscherni: Johann Rudolf Brosi (1801-1877). El era a medem temp commember dal Cussegl nazional. Schebain che la separaziun da las pussanzas funcziunava sin plaun instituzional, na funcziunava ella dentant anc ditg betg dapertut sin plaun persunal.

• La **Chanzlia federala** vegn menziunada separadamain; ella è l'emprima instituziun da l'administraziun federala. Il nov stadi federal aveva ils emprims onns anc structures fitg schlanças. En l'administraziun centrala lavuravan per franc damain che 100 persunas.

• La "sedia da las autoritads federalas" è daventada la citad da Berna. Fin il 1848 avevan ils chantuns directurs da Turitg, Berna e Lucerna manà alternantamain las fatschentas dal stadi federativ e la Dieta federala sa radunava en in turnus en quests lieus.

La terza ed ultima part pertutga la **revisiun da la Constituiziun federala** - ina pussaivladad che aveva mancà fermamain en il contract constituiziun federal dal 1815. Cun determinar che 50'000 votants pudevan pretendir ina revisiun totala han ins fatg l'emprim pass vers la democrazia directa ch'è dentant vegnida amplitgada a moda pli extendida pir il 1874 (referendum) ed il 1891 (iniziativa dal pievel). Malgrà tut las mancanzas è sa furmà grazia a la Constituiziun federala in sistem che pudeva reagir a moda dinamica sin las sfidas da la moderna. Betg ditg suenter èn sa svilupadas la legislaziun federala e las instituziuns federalas.

La "Chasa grischina" enturn il 1832 a Cuira. Il monument da Vazerol n'è anc betg erigi. Qua sa radunavan ils onns 1840 e 1850 tut ils gremis che stuevan examinar la Constituiziun federala: il Cussegl pitschen, la cumissiu dal Cussegl grond ed il Cussegl grond.

Dal 1807 fin il 1878 è sa radunà qua, en l'anteriura sala da festa da la "Chasa grischina" sut la vopna dals Salis tut da stretg, il Cussegl grond dal Grischun, a la fin cun 71 commembers (fotografia enturn il 1925).

"Nagin auter chantun n'è stà tutgà pli profundamain dad ella [la Constituiziun federala] ch'il Grischun", manegia Peter Metz en ses "Handbuch der Bündner Geschichte". Co vegn Metz a questa constataziun? Igl era evident che la Constituiziun grischuna vertenta dal 1820 n'era betg cumpatibla cun la Constituiziun federala: qua valeva numnadamain la maioritad da las vischnancas giudizialas e betg quella dals burgais. Per ina revisiun da la constituiziun duvravi schizunt ina maioritad da dus terz da las vischnancas giudizialas - in obstachel prest insurmuntabel. Per dar la "garanzia" ad ina Constituiziun chantunala pretendeva la Confederaziun dentant che la maioritad absoluta dals votants stoppia pudair decider davart ina revisiun.

Ils onns 1820 e 1830 avevi dà ina stagnaziun massiva da las refurmas en il Grischun. Malgrà numerusas emprovas n'eri betg reussi da realisar ina revisiun che avess

restrenschì la pussanza da las vischnancas che funcziunavan sco "pitschens chantuns". Suenter il 1848 èsi stà cler ch'ins stueva prender per mauns insatge. Las tractativas en connex cun la constituiziun grischuna progredivan vinavant mo plaun. Il Grischun ha sinaquai suttemess a l'Assamblea federala l'entschatta dal 1853 ina constituiziun cumplettada mo levamain. E quella è alura vegnida refusada tant dal Cussegl dals chantuns sco era dal Cussegl nazional - ina situaziun ordvart penibla. Ma suenter èsi i svelt: ins ha elavurà il 1853 in nov sboz constituiziunel che las vischnancas giudizialas han approvà gia ils 30 da november 1853. Questa giada ha l'Assamblea federala dà la garanzia ed uschia è il primat da las vischnancas stà surmuntà. La suveranità sa basava ussa sin "la collectivitat dal pievel" (art. 1) e la constituiziun ha pudì vegnir sviluppada vinavant tenor las pretaisas dal temp.

L'emprim tom da la "Raccolta ufficiale delle leggi", cumpari il 1857. El cumenza cun la Constituiziun federala dal 1848 e la Constituiziun chantunala dal 1854. Uschia han las constituiziuns definitivamain chattà la via en il mintgadi politic e giuridic.

Nachweis der Abbildungen:

- Lorenz Lüthy, Federzeichnung 1850 (Schweizerische Nationalbibliothek, Graphische Sammlung; Sammlung Druckgrafik Geschichte).
- Johannes Thomas Scheiffele, Lithographie 1832 (Rätisches Museum Chur, Nr. H1963.99.5).
- Fotografie Festsaal: Marcus Casutt u.a., das Neue Gebäu in Chur, Chur 2010, S. 10 (Denkmalpflege Graubünden).
- Raccolta ufficiale delle leggi del Cantone Grigione riveduta, Fascicolo primo, Chur 1857 (Signatur Bibliothek Staatsarchiv Graubünden: VA 1).